

PSIHOLOGIE • PSIHOTERAPIE

Colecție coordonată de
Simona Reghintovschi

Jolande Jacobi

Complex, arhetip, simbol în psihologia lui C.G. Jung

Traducere din germană de
Daniela Ștefănescu

Cuprins

7	<i>Registrul ilustrațiilor</i>
9	Prefață
15	I. Complex, arhetip, simbol
17	Introducere
21	<i>Complex</i>
21	Grupurile de reprezentări accentuate afectiv din inconștient
25	Autonomia complexelor
31	Despre fenomenologia complexului
35	Deosebirea dintre concepția lui Jung și cea a lui Freud
39	Despre cele două tipuri de complexe
43	Complexele fac parte din structura de bază a psihicului
45	Nevroză și psihoză
49	<i>Arhetip</i>
49	Despre natura arhetipului
51	Dezvoltarea istorică a conceptului de arhetip la Jung
54	Arhetip, instinct și structura cerebrală
58	Aspectul biologic al arhetipului
65	Înțelegerea realistă și cea simbolică
69	Arhetip și ideea platoniciană
70	Arhetipurile nu sunt imagini moștenite
73	Arhetip și „gestalt”
75	Ierarhia arhetipurilor
80	Despre inconștientul colectiv

82	Arhetip și sincronicitate
87	Arhetip și conștiință
91	Un exemplu de vis
95	<i>Simbol</i>
95	Arhetip și simbol
98	Ce este un simbol?
101	Simbol și semn
110	Simbolul la Freud și Jung
116	Simbolul ca mijlocitor
122	Simbolul ca transformator de energie
126	Simboluri individuale și colective
132	Eul între conștiința colectivă și inconștiul colectiv
136	Simbolurile procesului de individuație
139	Capacitatea psihicului de a transforma simbolurile
141	Rezumat
149	II. Arhetip și vis
151	<i>În introducere</i>
165	<i>Visul despre animalul cel rău</i>
169	Aspectul dublu al animalului
172	Dragon și șarpe
176	Cornul
178	Şarpele cornut
180	Străpungere și devorare
183	Dublul aspect psihologic
186	Animalele mici
188	Aburul albastru
194	Patrul
198	Unul și patrul
203	Renașterea
207	Călătoria noaptea pe mare
221	<i>Considerente finale</i>

Registrul ilustrațiilor

	pagina
1. <i>Alungarea complexelor în secolul al XVII-lea</i>	13
Gravură în lemn din anul 1648. Germanisches Museum, Nürnberg.	
2. <i>Noapte, somn, moarte și vis</i>	150
Gravură în lemn din V. Cartari, <i>De imagini de i Dei de gli Antichi</i> , Lyon, 1581.	
3. <i>Şarpele ca simbol al scurgerii timpului</i>	163
Gravură în lemn din Chr. Cotterus Silesius, <i>Lux in tenebris</i> , 1657.	
4. <i>Iona ieșe din pește</i>	213
Pictură persoană în guașă din vechea școală Timurid. Aprox. secolul al XIV-lea. Metropolitan Museum of Art, New York.	
5. <i>Ouroboros</i>	214
Model din lemn pentru copt din St. Gallen. Museum für Natur-Völkerkunde, Basel.	

Prefață

Problema cu care se ocupă această scriere m-a preocupat și pe mine timp îndelungat. Chiar acum se împlinesc 50 de ani de când am realizat, datorită experimentului asociativ, care este rolul jucat de complexe în viața conștientă. Cel mai mult m-a impresionat autonomia specială de care se bucură complexele față de celelalte conținuturi ale conștiinței. Spre deosebire de acestea din urmă, care se află sub controlul voinței și vin sau pleacă potrivit dispozițiilor acesteia, cele dintâi fie se impun conștiinței, frângând influența ei inhibitoare, fie se sustrag pe cât de brusc, pe atât de îndărjit intenției ei de a le constrânge să se reproducă. Complexele nu au doar un caracter *obsesiv*, ci adesea unul de-a dreptul *posesiv* și se comportă de aceea aidoma cobolzilor, dând naștere la tot felul de acte ratate, de iluzii mnezice și de amăgiri ale judecății — supărătoare, ridicolе și perfide. Ele zădărnicesc încercarea de adaptare a conștiinței.

Nu a fost greu de observat că aceste complexe își datorează relativă autonomie naturii lor emotionale, căci manifestările lor se bzuie mereu pe un mănunchi de asociații care se îngrămădesc în jurul unui centru încărcat afectiv. Emoția centrală s-a dovedit de cele mai multe ori a fi o achiziție a individului și deci o problemă exclusiv personală. Odată cu creșterea experienței

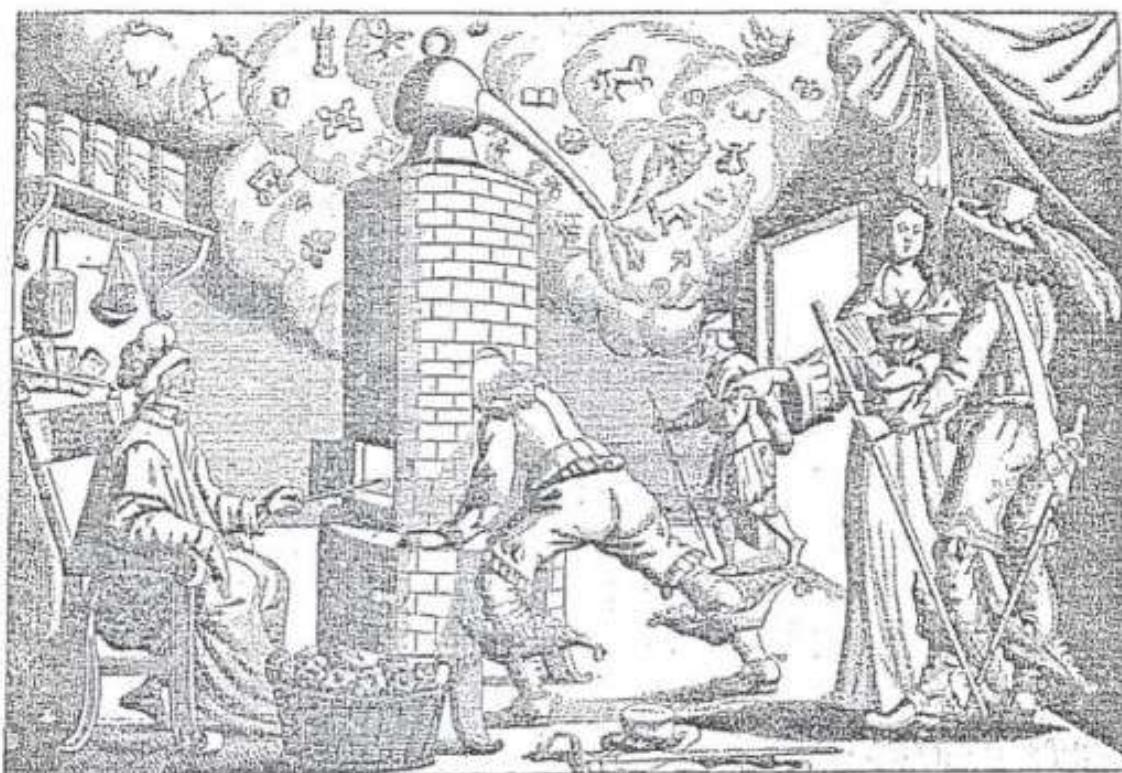
10 s-a demonstrat însă cum complexele nu sunt de o diversitate infinită, ci de cele mai multe ori fac parte din anumite categorii care, curând după aceea, și-au și căpătat denumirile general cunoscute, aşa-zis populare, ca de exemplu complexul de inferioritate, complexul de putere, complexul patern, cel matern, cel de angoasă etc. Însuși faptul că există tipuri bine caracterizate și ușor recognoscibile de complexe ne arată că ele se sprijină pe niște baze tipice, adică pe predispoziții emoționale, respectiv *instincte*. Acestea se manifestă la om prin imagini fantasmaticе, atitudini și acțiuni nereflectate, involuntare, care, pe de o parte, se află într-o concordanță lăuntrică reciprocă și, pe de alta, sunt identice cu reacțiile instinctuale specifice ale speciei homo sapiens. Instinctele au un aspect dinamic și unul formal. Acestea din urmă se exprimă, printre altele, în imagini fantasmaticе, care pot fi detectate într-o similitudine surprinzătoare, ca să zicem așa pretutindeni și în toate timpurile, după cum era de așteptat. Aidomă pulsuinilor, și aceste reprezentări au un caracter relativ autonom, adică ele sunt numinoase, putând fi de aceea cel mai frecvent găsite în sfera reprezentărilor numinoase, deci a celor religioase.

Pentru acest aspect formal al instinctului am ales denumirea de *arhetip* din motive pe care nu le pot analiza aici. Doamna dr. J. Jacobi și-a asumat sarcina de a prezenta în această scriere conexiunea importantă, pe de o parte, dintre *complexul individual* și *arhetipul universal* al instinctului și, pe de altă parte, dintre acesta și *simbol*. Lucrarea ei ar fi trebuit să apară, inițial, ca o contribuție la cartea mea *Von den Wurzeln des Bewußtseins*, însă nu a mai putut fi inclusă în culegerea eseurilor mele, întrucât volumul cărții ar fi crescut peste limita admisă. Regret necesitatea luării acestei decizii, căci scrierea de față a merituoasei

11 autoare mi se pare bine-venită, întrucât conceptul de „arhetip” dă naștere unor grave înțelegeri greșite și, prin urmare, se pare că este foarte greu inteligibil, dacă ar fi să dăm crezare acelei critici care are o atitudine de respingere. Cel căruia acest concept îi prilejuiește tot soiul de indoieri poate, aşadar, să găsească îndrumare în această scriere, care ține parțial seama și de literatura ce intră în discuție. Criticii mei nu obișnuiesc — cu mici excepții — să facă efortul de a citi cu atenție ceea ce susțin eu în această privință, ci îmi impută printre altele ideea că arhetipul este o reprezentare moștenită. Prejudecările par a fi mai comode decât adevarul. Și în această privință sper ca strădaniile autoarei — mai ales că expunerile teoretice conținute în prima parte sunt elucidate în partea a doua prin exemple despre manifestarea și acțiunea arhetipului — să poată contribui la clarificarea noțională. Îi sunt de aceea recunoscător că m-a scutit astfel de efortul de a trebui să-mi transmit cititorii iară și iară la pro-priile-mi scrimeri.

Februarie 1956

C.G. Jung

*Credința orice lucru-l confirmă/
Fără ea arta și ajutorul mărunte sunt/
Dar hai/ să facem un experiment/
În bucătăria mea de alchimist/
Unde lenne de foc am pregătit/
Vino/ oferă-ți capul și lasă orice teamă.
Vom vedea în curând/
Cum fumurile se risipesc cu-avânt/
Cu înniile acțiuni de smintit/*

*Pe care la tine le remarc/
O ho! Uite-le cum se ridică/
Ai / iată ce mai streche, iată-le cum zboară/
Ce de gunoi în capul tău pare să zacă/
Ești ca o oală deșartă/
Chiar că-mi dai mai mult de furcă/
Decât o pădure de maimuțe înfesată.
Această boală de ți-o alung/
Ia spune tu/ ce maestru sunt.*

Figura 1

Alungarea complexelor în secolul al XVII-lea

Prezentarea unui cuptor, cu ajutorul căruia sunt scoși gărgăunii din capul unui nebun. Gravură în lemn din anul 1648.

Foaie volantă pentru luarea în derâdere a procedurilor folosite de medici. Germanisches Museum, Nürnberg.

I

Complex, arhetip, simbol

*Omul nu s-a născut pentru a rezolva problemele lumii,
ci pentru a afla unde începe problema și a se ține apoi în
limitele conceptibilului.*

(Goethe către Eckermann, la 12 octombrie 1825.)

Introducere

Trăim într-o epocă a încurcăturii babiloniene a limbilor. Asta este valabil în mod special pentru psihologie, ramura cea mai Tânără a arborelui științelor, și poate într-o măsură și mai mare pentru aceea dintre rămurelele sale care e numită psihologie abisală¹. La scindarea științelor în numeroase domenii speciale, vocabularul care le stătea la dispoziție nu a mai putut ține pasul cu procesul de diferențiere a formării conceptelor; și astfel ne-am trezit puși deodată, chiar în interiorul unor discipline înrudite, în fața unor dificultăți terminologice de nedepășit, care au creat mereu confuzii noi. Psihologia abisală, care este la fel de îndatorată științelor naturii și celor ale spiritului, adesea încă nu a reușit să răzbată spre niște forme de exprimare proprii și

¹ „Psihologie abisală” este numele dat în mod strict numai „psihanalizei” lui Freud și „psihologiei complexe”, respectiv „psihologiei analitice” a lui Jung. Însă termenul este folosit în uzul general al limbii și pentru toate acele orientări care utilizează într-un mod esențial în munca lor teoretică și practică ipoteza așa-numitului inconștient și în afara aspectului medico-terapeutic.

adecvate, iar terenul este năpădit de „elemente străine”. Ceea ce este posibil și îngăduit în cadrul fizicii și matematicii și ceea ce încearcă pozitivistii, respectiv logicienii în filosofie², și anume crearea unui „limbaj intersubiectiv”, alcătuit din semne pentru cuvinte cu un sens imuabil — astăzi este interzis ei deja din motive lăuntrice. Pe lângă „curățirea” universului ei conceptual de „resturile” supradeterminate de care dispune din moștenirea ancestrală a mitologiei, precum și din ceea ce avea înainte comun cu filosofia, istoria religiilor, biologia, fiziologia, fizica și medicina, ea trebuie să-și croiască drum și prin hătășul adesea de nepătruns al fenomenelor psihice echivoce și să satisfacă, prin modul ei de a denumina, legile cosmosului interior, dacă nu vrea să cadă pradă unei sistematizări doctrinare — o sarcină aproape irealizabilă!

Căci orice fixare prea îngustă, prea unilaterală ucide viața sufletului. Chipu-i dublu, mereu înșelător de schimbător, marcat de paradoxuri, nu divulgă secretul său unei astfel de strădani și nu poate fi niciodată constrâns să se supună unei determinări conceptuale rigide. Esența sa rămâne mereu ambiguă și se susține celui care culează s-o dezvăluie. El își este, spune Jung, „sie însuși experiența unică și nemijlocită și *conditio sine qua non* a realității subiective a lumii în genere”³. Astfel, orice formulare verbală și denumire a unor fenomene și stări de fapt psihice trebuie să rămână în cele din urmă o întreprindere neadecvată, întrucât ecuația dintre ceea ce este exprimat și ceea ce se exprimă nu se rezolvă niciodată complet. Iar această discrepanță se va

² Astfel de încercări au fost făcute, printre alții, de filozofi precum Wittgenstein sau Russell.

³ Jung, *Symbole der Wandlung*, Zürich, 1952, p. 391. [Jung, *Opere complete*, vol. 5, *Simboluri ale transformării*, în curs de traducere la Editura Trei. N.t.]

observa cu atât mai mult cu cât fenomenele psihice care intră în discuție sunt mai pluristratificate, mai profunde și mai cuprinzătoare și cu cât sunt mai mari realitatea, legitatea proprie, ba chiar libertatea față de materie pe care le atribuim psihicului. Ea va fi însă resimțită cu atât mai puțin cu cât se ia mai mult în considerare ceea ce este mai limitat, ceea ce este mai puternic legat de sfera material-senzorială; va fi resimțită cu atât mai puțin cu cât tot ceea ce este de domeniul psihic va fi înțeleasemai mult ca fiind doar un epifenomen a ceea ce este fizic. Din punctul său de vedere, nici nu li se poate lua de aceea în nume de râu, susținătorilor fermi ai unui paralelism psihofizic strict că ar dori să conteste denumirea de „știință” acelei jumătăți de chip a psihologiei abisale care nu se poate verifica prin experimente demonstrabile și nu se poate exprima prin termeni univoci. Cei drept, astfel s-ar dovedi doar că fiecare punct de vedere este și pentru psiholog mai întâi subiectiv. Căci orice enunț despre fenomene psihice este configurat mai pregnant prin contribuția perspectivei personale a celui care face afirmația și prin cea a spiritului epocii care îl marchează decât se întâmplă în cazul enunțurilor din alte științe. Nicăieri nu este atât de evident ca aici că eficiența „ecuației personale”, care apare deja în procesul observării, rămâne valabilă și pentru reprezentarea verbală, și pentru ancorarea conceptuală.

Cine se va mai mira oare după toate acestea că în cadrul psihologiei abisale înțelegerea și interpretările greșite, discuțiile paralele și o confuzie corespunzătoare domină câmpul de acțiune și provoacă spiritele bătăioase adesea la lupte inutile? Și cine nu va înțelege că se impune din toate părțile tot mai intens dorința de a combate totuși această incertitudine printr-o elucidare și o clarificare cât mai bună? Tot mai în această strădanie

20 s-a făcut aici încercarea de a delimita și a analiza trei concepte fundamentale ale teoriei jungiene, piloni de bază ai edificiului său ideatic amplu, care dau naștere deosebit de frecvent la înțelegeri greșite — fără ca ele să fie însă luate în considerare în mod special în istoria evoluției lor în cadrul acestei teorii. Această încercare nu se poate bucura însă de o reușită totală, chiar și având în vedere reflecțiile de mai sus. O astfel de tentativă este și rămâne una temerară. De aceea trebuie privită doar ca o contribuție pe calea spre „înțelegerea verbală” răvnită, și nu ca o stabilire și fixare definitivă.

Complex

Grupurile de reprezentări accentuate afectiv din inconștient

Nu visele (cum era de părere Freud) reprezintă *via regia* spre inconștient, ci complexele¹, zice Jung². Cu această propoziție este deja conturat rolul remarcabil și central pe care îl acordă el complexului în cadrul psihologiei abisale. Expressia însăși este folosită, ce-i drept, și în uzul general al limbii pentru tot felul de „configurații compuse”, însă întrebuințarea sa cea mai însemnată și-a găsit-o abia în psihologia abisală. Deja Eugen Bleuler (1857–1939) a folosit-o pentru a denumi anumite descoperiri de ordin psihic; însă determinarea sa noțională, aşa cum s-a întărit ea în ziua de azi, provine de la Jung. În lucrările lui

¹ Jung, *Opere complete*, vol. 8, *Dinamica inconștientului*, „Generalități privind teoria complexelor”, Editura Trei, București, 2013, trad. Viorica Nișcov, par. 210, p. 128: „În orice caz, *via regia* spre inconștient nu sunt visele, cum crede el, ci complexele care determină visele și simptomele”.

² Jung a ajuns la această concepție pe baza experiențelor sale făcute în experimentul asociativ, conform cărora acestea trăsătură complexuale astfel stabilite nu numai că oferă o probă directă prin indicații pentru ipoteza unui domeniu psihic inconștient, ci dau și lămuriri despre conținuturile ascunse în el și încarcătura lor emoțională.